

Abstract

In the first half of the XXth century, two people, who characterised the theatre not only in France but also around the world were born: Aimé Césaire, a famous poet and a playwright who was born in 1913, one year before World War I, in Martinique known as one of the overseas territories of France today; Mehmet Ulusoy, a director and an actor, who was born during World War II in 1942 and learned French, which was regarded as a second foreign language in Turkey for a while and directed his career towards French theatre. The point that unified Aimé Césaire and Mehmet Ulusoy was the French language and French culture that they learned at a young age, and the political events that marked the XX century. When Mehmet Ulusoy founded Théâtre de la Liberté (Freedom Theater) in France, he put on the stage not only Turkish writers such as Nazım Hikmet and Aziz Nesin, whom he admired in Turkey, but also he adapted Rabelais's *Pantagruel* for the stage and enacted Aimé Césaire's *Une saison au Congo* (A Season in Congo), *Et les chiens se taisaient* (When dogs were silent). Mehmet Ulusoy adapted to the stage the poems of Aimé Césaire entitled *Journal of a Homecoming* against the colonisation and anthology of his plays called *Equateur Funambule* with Aimé Césaire. The meeting of Aimé Césaire and Mehmet Ulusoy and their work on theater served to establish an artistic union between France, Martinique and Turkey. In this study, our aim is to emphasize the importance of this artistic association formed through Césaire and Ulusoy.

Keywords: Political theater, French theater, Turkish theater, Aimé Césaire, Mehmet Ulusoy

Özet

XX. yüzyılın ilk yarısında başta Fransız Tiyatrosu olmak üzere dünyada tiyatro sanatını etkileyen iki insan dünyaya gelir: Fransa'nın eski sömürgelerinden, bugün deniz aşırı bölgelerinden biri olarak bilinen Martinik Adası'nda 1913 yılında, I. Dünya Savaşı'ndan 1 yıl önce doğan ünlü şair ve tiyatro yazarı Aimé Césaire; 1942 yılında, II. Dünya Savaşı sırasında dünyaya gelen ve ilerleyen yaşlarında Türkiye'de bir dönem ikinci yabancı dil olarak kabul edilen Fransızca'yı öğrenen, kariyerine bu doğrultuda yön veren, oyuncu ve yönetmen Mehmet Ulusoy. Aimé Césaire ve Mehmet Ulusoy'u birleştiren nokta, her ikisinin de küçük yaşta eğitimini aldığı Fransız dili, kültürü ve XX. yüzyıla damgasını vuran politik olaylar olmuştur: Mehmet Ulusoy, Fransa'da Théâtre de la Liberté'yi (Özgürlük Tiyatrosu) kurduğu zaman sadece Türkiye'de tanıdığı, hayran kaldığı Nazım Hikmet ve Aziz Nesin gibi Türk yazarlarını sahnelememiş, aynı zamanda Rabelais'in *Pantagruel*'ini sahneye uyarlamış ve Aimé Césaire'in *Une saison au Congo* (Kongo'da Bir Mevsim), *Et les chiens se taisaient* (Ve köpekler susuyorlardı) eserlerini de sahnelemiştir. Mehmet Ulusoy, Aimé Césaire'in sömürgecilğe karşı yazdığı *Cahier d'un retour au pays natal* (Anavatanı Bir Dönüş Defteri) şiirini ve diğer tiyatro oyunlarını tek bir çatı altında topladığı *Equateur Funambule* (Cambaz Ekvator) oyununu Aimé Césaire ile birlikte uyarlamıştır. Aimé Césaire ve Mehmet Ulusoy'un tanışması ve birlikte tiyatro üzerine yaptıkları çalışmalar Fransa-Martinik-Türkiye arasında sanatsal bir birlik kurmaya yardımcı olmuştur. Bu çalışmada da amacımız, Césaire ve Ulusoy aracılığıyla oluşturulan bu sanatsal birliğin önemini vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Politik tiyatro, Fransız Tiyatrosu, Türk Tiyatrosu, Aimé Césaire, Mehmet Ulusoy.

¹Bu makale 11-13 Mayıs 2015 tarihleri arasında İstanbul'da Yıldız Teknik Üniversitesi tarafından düzenlenen XI. Frankofoni Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuş olup, sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

² Arş. Gör. Ece Yassitepe Ayyıldız, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, eyassitepe@ankara.edu.tr

Giriş

"Tüm tiyatrolar zorunlu olarak politiktir, çünkü insanın bütün faaliyetleri politiktir ve tiyatro da bu faaliyetlerden biridir. Tiyatroyu politikadan ayırmaya çalışanlar bizi yanıltmaya çalışmaktadırlar -ve bu da politik bir tutumdur." (Boal, vii, 2008) Brezilyalı tiyatrocu Augusto Boal, *Ezilenlerin Tiyatrosu* adlı kitabında tiyatronun nasıl olması gerektiğini anlatır. Tiyatronun politik bir duruşu olmalıdır; Boal politik duruşu olmaması gerektiğini söyleyenlerin bile politik bir tavrı olduğunu söyler.

XX. yüzyılda Türk tiyatrosuna büyük katkılarda bulunmuş Mehmet Ulusoy ve ülkesi Martinik için önemli yazılar ve oyunlar yazmış Aimé Césaire'in politik duruşu da Boal gibidir. Boal'in tiyatro tanımı doğrultusunda Césaire ve Ulusoy'un yazıları politik bir duruşa sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, toplumsal olayları ele alırken bu görüşlerinden uzaklaşmamış, toplumda ezilenlerin sesini dile getirmek için tiyatroyu bir araç olarak kullanmışlardır.

Bu doğrultuda, çalışmamızda Mehmet Ulusoy ve Aimé Césaire'in kısaca hayat hikâyelerinden bahsederken, onları tiyatroya sürükleyen toplumsal olaylara da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Daha sonra ise, çalışmamızda birbirinden farklı geleneğe sahip iki ülkeden gelen bu iki tiyatrocunun Fransa'da nasıl ortak bir çalışma yaptıklarını ve tiyatroyu nasıl ortak bir çerçevede ele aldıklarını inceleyeceğiz.

Mehmet Ulusoy'un Tiyatro Anlayışı

Köklü ve zengin bir ailenin oğlu olan Mehmet Ulusoy, İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde eğitim alır. Burada aldığı eğitim, onun hayatını, mesleğini yani tiyatro kariyerini doğrudan etkiler. Galatasaray Lisesi'nin kendisine en büyük getirisi Fransızca'yı öğrenmesi olmuştur. Burada sadece Fransız dilini değil, aynı zamanda Fransız kültürünü de tanımıştır. Böylece Ulusoy, doğuştan sahip olduğu Anadolu kültürünü Fransız kültürü ile birleştirmiştir. 68' kuşağına olan yakınlığı, onu politika ile ilgilenmeye iter; bu da, onu 68' döneminde Türkiye'de ve dünyada giderek önem kazanan politik tiyatro düşüncesine yönlendirir. Ona göre, düşüncelerini ve söylemlerini aktarabilmenin en iyi yolu, tiyatrodur. Çünkü tiyatro, kitlelere ulaşabilmekte en iyi araçtır. Onun tiyatrosu sadece metinden ibaret değildir, o türlerin birleşimi olarak tiyatro sahnesini görür, diğer bir deyişle, şiir, masal, hikâye de tiyatro sahnesinde yerini alabilir. Tiyatroya profesyonel olarak başlamaya karar verdiğinde ilk yuvası Ulvi Uraz tiyatrosu olmuştur (Candan, 2010:146).

Bir yandan karagöz ve ortaoyununun oluşturduğu geleneksel Türk tiyatrosu, bir yandan liseden beri eğitimini aldığı Fransız Tiyatrosu ve Fransa'da çalıştığı dönemlerde tanıştığı Martinik kültürü ve tiyatrosu onun tiyatro kariyerinde olduğu gibi, hayatta da çok yönlü ve çok kültürlü biri olduğunu vurgular (Picon-Vallin, Soudée, 2010: 9). Mehmet Ulusoy, Nazım Hikmet, Aziz Nesin, Yaşar Kemal gibi Türk şair ve yazarların yanı sıra, Shakespeare, Dante, Rabelais gibi önemli yazarlardan da esinlenir ve onların eserlerini sahneler. Ünlü Alman tiyatro yazarı Bertolt Brecht'in ve Rus yönetmen Meyerhold'un politik düşüncelerini de benimsemiştir. Özellikle Brecht'in yabancılaştırma kavramı üzerine kendini geliştirir.

1963 yılında Paris'te Théâtre de la Cité'de ünlü oyuncu Roger Planchon'un yanında yaptığı staj sayesinde tiyatrodaki gittikçe profesyonellik kazanır ancak onun tiyatro kariyerini etkileyen en önemli olaylardan biri de altı ay kadar Almanya'da Berliner Ensemble Tiyatrosu'nda staj yapma olanağı bulmasıdır (Picon-Vallin, Soudée, 2010: 9). Bu staj sayesinde, Brecht'in tiyatronun oyuncu, seyirci ve sahneyi nasıl ele aldığını öğrenir. Milano'da Piccolo Tiyatro'da yaptığı staj ise onun kariyeri ile doğru orantılıdır.

Burada yaklaşık iki buçuk ay kalır. Piccolo Tiyatro'nun yönetmeni Giorgio Strehler'in yanında yaptığı staj onun tiyatrosunu şekillendirir (Picon- Vallin, Soudée, 2010: 9).

Stajları bitirdiğinde, Mehmet Ulusoy, 1968 yılında İstanbul'a geri döner. Türkiye politik olaylarla çalkalanmaktadır. Bütün dünyada başlayan 68 kuşağı hareketleri Türkiye'ye de sıçrar. Sevda Şener *Cumhuriyetin 75. yılında Türk Tiyatrosu* adlı kitabında o dönemi kısaca anlatır: "1968'de Fransa'da başlayıp öteki Avrupa ülkelerine de yayılan öğrenci hareketleri ülkemizden de sıçramıştır. Sendikal haklarını isteyen işçiler, solda örgütlenmeye çalışan öğrenciler baskıcı iktidara karşı bir mücadeleye içine girmişlerdir." (Şener, 1999: 143).

Bu dönemde sömürgecilik de dünyanın dört bir yanında yayılan özgürlük düşüncesiyle tasfiye edilmeye başlanır. Türkiye'de ise, 68' kuşağı olarak bilinen gençler, özellikle üniversite öğrencileri, toplumsal sorunlar üzerine düşünür ve çalışırlar. Ekonomik, toplumsal sorunlar ile siyasal olaylar üzerine çözüm bulmaya çalışan bu gençler, işçi sınıfının hak ettiğini elde etmesine yönelik çabalarda bulunur örneğin, işçilerin çalışma saatleri, grev hakkı oldukça önemlidir. Bu sayede emeğinin karşılığını almak isteyen işçi sınıfı bilinçlenmeye başlamış, öğrenciler, işçiler ve köylüler, köyden kente göç etmek zorunda bırakılan insanlar elele vermiş, grevler başlamıştır. Bu dönemde kurulan tiyatrolar da halkı bilinçlendirmeye yönelik tiyatro oyunları, halk oyunları gibi kurslar açarak örgütlü bir bilinç yaratma amacı edinmişlerdir. 1969 yılında kurulan Dostlar Tiyatrosu ve Ankara Sanat Tiyatrosu bunlardan sadece birkaçıdır.

Mehmet Ulusoy da bu dönemde, 1972 yılında yedi arkadaşıyla birlikte "Devrim İçin Hareket Tiyatrosu"nu kurar, "amacı sokak tiyatrosu yapmaktır. Anadolu seyirlik oyun geleneğinden beslenerek önündeki üç yıl boyunca gerçekleştireceği ajitprop tekniğini geliştirir." (Candan, 2010: 147). İstanbul'un gecekondu mahallelerini gezerek buradaki yaşantıyı tiyatrosuna yansıtır. Aynı zamanda İstanbul Sokak Oyuncuları ve buna bağlı olarak İşçi Tiyatroları'nı kurarlar. Bu iki tiyatrodaki da yönettiği oyunlar, *Grev* ve *Vatan Yahut Amerika'dır*. Mehmet Ulusoy ve arkadaşları onlara kendilerini ifade edebilecekleri en iyi araç olan tiyatro hakkında eğitim verir: Sokaklarda, gecekonduarda, grevlerde, fabrikalarda, salonlarda her yerde işçilere yönelik eğitimler vardır. Bu eğitimlere başlamadan önce, Ulusoy, öncelikle işçilerin ya da köylülerin yaşadığı mahalleleri yakından tanımayı hedefler. Sahip oldukları örf-adetleri, onlarla hayata nasıl karıştıklarını konuşur ve onlarla empati kurar. Hatta çay-kahve içme tarzlarını bile gözlemler. Bu da onun sanatını besler.

"Gelecekte Destanlar" adlı oyun köyden kente göç etmek zorunda bırakılan işçilerin, köylülerin hikâyelerinden oluşur. Yaklaşık 10-15 gün bu mahallede zaman geçirdikten sonra bu topluluk sahneleyeceği malzemeleri birleştirir. Anadolu'da geçen gerçek hikâyelerden oluşur bu oyun.

Özgürlük Tiyatrosu (Théâtre de la Liberté)

Mehmet Ulusoy, 12 Mart 1971 Muhtırası nedeniyle ülkesini terk eder ve Fransa'ya gider. 68' kuşağının gerçekleştirmeyi hedefledikleri, yarım kalmıştır. Giden sadece Mehmet Ulusoy değildir; ülkede bazı aydınlar, gazeteciler, öğretim görevlileri de baskı altındadır, çoğu ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır. Sevda Şener o dönemi şöyle tanımlar: "Yetmişli yıllar, 12 Mart 1971'de bir askeri darbeye uğrayan demokratik yönetimin yeniden kurulması aşamalarını içeren çalkantılı bir dönemdir." (Şener, 1999: 143).

Bu dönemde Fransa'da dünyanın çeşitli yerlerinden gelen sanatçılar, aydınlar bir aradadır. 1972 yılında Fransızların ve Türklerin aralarında bulunduğu 12 kişilik bir toplulukla "özgür bir tiyatro" kurmak ister ve "Théâtre de la Liberté" yi yani "Özgürlük Tiyatrosu" nu kurar. Ulusoy'un bu tiyatroya "özgürlük" adını vermesinin sebebi,

Türkiye'de yok olmaya başlayan özgür düşüncelerdir ve özgürlük onun her zaman savunacağı bir olgudur.

Mehmet Ulusoy'un kurduğu Özgürlük Tiyatrosu bünyesinde 1972 yılında "Légendes à venir" (Gelecektekten Destanlar) ve 1973 yılında Nazım Hikmet'in öyküsü "Le Nuage Amoureux" (Sevda Bulut) adlı tiyatro oyunları onun Fransız Tiyatrosu'nda adım adım ilerlemesine yardımcı olmuştur. Bu iki oyun için, 20. yüzyıl Fransız Tiyatrosu'nda önemli bir yere sahip olan ünlü yönetmen, oyuncu ve şair Antoine Vitez "théâtre de tout" yani her şeyin tiyatrosu demıştır. (Vitez'den aktaran Picon-Vallin, Soudée, 2010: 14). Çünkü bu oyunlar salt tiyatrodan ibaret değildir, şiir, makale, deneme, hikâyeler, Türkiye'yi anlatan her edebî tür bu oyunların içindedir. Bu da Mehmet Ulusoy'un kurduğu "Özgürlük Tiyatrosu" topluluğunun kültürlerarası dayanışmasından ileri gelmektedir. "Özgürlük Tiyatrosu" farklı kökenlerden gelen oyuncularını içinde barındırır ve Mehmet Ulusoy'un bu oyuncularla çalışması yine onun çok kültürlü olmasından ileri gelir. Yine aynı zamanda, sadece tiyatroyu değil, diğer türleri de tiyatrosuna eklemesi onun çokkültürlülüğünü vurgular.

Ulusoy, sahneyi özgün bir alan haline getirir, sahneyi melez bir ortama dönüştürür ki bu da yenilikçi sahne anlayışının, uyumun ve uyumsuzluğun birlikteliğinin işaretidir. Bu düşüncesini en iyi biçimde Martinik'te *Sevda Bulut*'u sahnelerken gösterir. Dil kullanımı, beden, jest, mimik, ritim ve müzikalitenin kendi özgünlüklerini korumasını aynı zamanda da bir arada olmalarını ister. Sahnede, Nazım Hikmet'in, Aimé Césaire'in şiirlerinin okunması, Rabelais'nin Pantagruel kahramanının aşırılığını, Yaşar Kemal'in düzyazılarını, Gogol'ün karamsarlığını, gizemini ve Brecht'in göstermecî üslubunu mükemmel bir biçimde sahneye taşır. Her zaman aynı versiyonda oynamayı kabul etmez, bazen Fransız versiyonu, bazen Türk versiyonu bazen de Martinik versiyonunu tercih eder.

Özgürlük tiyatrosunun politik ve düzene karşı çıkan bir duruşu olmasının yanı sıra, hiçbir kalıplaşmış sloganı, didaktik bir söylemi yoktur. Aynı zamanda bu tiyatro, Fransa, İsviçre, İngiltere, Polonya ve Antiller'in kültürünü de yansıtır. Göçebe bir tiyatrodur, çünkü sürgün edilen, ülkesini terk etmek zorunda kalan işçilerin, insanların, oyuncuların dili olmuştur bu tiyatro. "Gelecektekten Destanlar" da bu tiyatronun ilk oyunudur. Bu oyun, Doğu ile Batı'yı bir araya getirir. Kırsal kültür ve kent kültürü bir aradadır. Yarının umudu, hayatın akışı şiirsel bir dille anlatılır. Bu oyun, geçmişle geleceğin, gerçekle hayalin birleşimidir. Oyuncu da bir sözün, hareketin, dansın, şarkının parçasıdır. Maske kullanımı, özellikle metal olanlar, geçişi kolaylaştırır, eylemi geneller, sosyal sınıfı belirler, gücü resmeder tıpkı kuklalar gibidir. Ulusoy'un bu oyunla anlatmak istediği, baskı altında kalan Türk halkını Fransa'ya tanıtmak istemesidir.

Özellikle Aziz Nesin ve Nazım Hikmet'in şiirleri üzerinde durur. Aynı zamanda dünyaca bilinen Yunan şair Yannis Riços, Şilili şair Pablo Neruda'dan da şiirler bu oyunda yer alır. Oyunun tümü şu şekildedir:

- 1- Prolog: "Dürüst Eller"/ Yannis Riços
- 2- "Dervişler"/ Özgürlük Tiyatrosu
- 3-"Ben İçeri Düştüğümden Beri"/ Nazım Hikmet
- 4-"Bu İnsanlar"/ Pablo Neruda
- 5-"Tüfeklerini Dolduran Kendi Yüreklerinden Başka Bir Şey Değil"/Yannis Riços
- 6-"Doğum"/ Özgürlük Tiyatrosu
- 7-"Nehir", "Yeni Doğan Bebeğin Ölümü"/ Özgürlük Tiyatrosu

- 8- "Ay Ölülere Arar"/Yannis Riços
- 9- "Ay, Deniz, Bulut" hikâyesi/ Özgürlük Tiyatrosu
- 10-"Amerika"/ Özgürlük Tiyatrosu
- 11-"Umudun Düşmanı"/Nazım Hikmet
- 12-"Yeşil Kemer"/ Popüler bir Fransız Şarkısı
- 13-"Dünyanın En Tuhaf Mahlûku"/ Nazım Hikmet
- 14-"Korkuluk, Karga, Köy Manzarası"/ Özgürlük Tiyatrosu
- 15-"Kurdun Başkalarına Benzemeyen Hikâyesi"/ Aziz Nesin
- 16-"Masalların Masalı"/ Nazım Hikmet
- 17-"Umut"/Nazım Hikmet
- 18-"Doğu-Batı"/ Nazım Hikmet
- 19- "Montaj Sanayisi", "Amerika'nın Gözyaşları"/Özgürlük Tiyatrosu
- 20-"Elleriniz ve Yalana Dair"/ Nazım Hikmet
- 21- "Yumurta"/Halk türküsü
- 22-"Parlamento"/Özgürlük Tiyatrosu
- 23-"Görülmemiş Bir Çiçek Açma"/ Yannis Riços
- 24-"Kargaların Seçtiği Padişah"/Aziz Nesin
- 25-"Sardalya ile Köpekbalığı"/ Aziz Nesin (Picon-Vallin, Soudée, 2010: 41-42).

Martinikli yazar Aimé Césaire ile Tanışma: Yeni Bir Kültür, Yeni Bir Tiyatro

Mehmet Ulusoy'un Martinik'e ilk gittiği dönem 1970'li yılların başına tekabül eder. Bu dönemde Aimé Césaire, Martinik'in başkenti Fort-de-France'in belediye başkanıdır ve bir festival düzenler. (Picon-Vallin, Soudée, 2010: 133). Ancak, Aimé Césaire bir belediye başkanından daha fazlasıdır: Aimé Césaire, Fransa'nın eski sömürgelerinden sayılan, bugün ise deniz aşırı bölgelerinden biri olan Martinik adasında 1913 yılında, birinci Dünya Savaşı'ndan bir yıl önce dünyaya gelmiştir. Césaire 1919-1924 yılları arasında doğduğu bölgede bir ilkokula gitmiş, daha sonra bir burs kazanarak Martinik'in başkenti Fort-de-France'ta bulunan Victor Schœlcher Lisesi'nde burslu öğrenci olarak eğitim almıştır. 1931 yılında Fransız Hükümeti tarafından verilen bursla Paris'te Louis-le-Grand Lisesi'nde eğitimine devam etmiştir. Césaire bu lisede üniversiteye hazırlanmıştır.

Mehmet Ulusoy'un aksine, Aimé Césaire, zengin bir aileden gelmemiştir. Aksine, ailesi güçlüklerle hayatını kazanmaktadır. O ailesinin durumunu, *Anavatana Bir Dönüş Defteri* adlı eserinde şöyle dile getirir:

Gün doğuşunun sonunda, daracık bir sokakta, çok pis kokan küçük bir ev, çürümüş tahta aralıklarında onlarca lağım faresini ve altı kız ve erkek kardeşimin yaygarasını barındıran ufacık bir ev; uzlaşmazlığı ay sonlarımızı ve hangisidir hiç bilmediğim, görünmez bir büyüçülüğün melankolik bir şefkatle yatıştırdığı ya da öfkenin yüksek alevlerinde kendinden geçirdiği, bir tek yoksulluğun kemirmiş olduğu garip babamı şaşkına çeviren küçük zalim bir ev, ve bitmek bilmeyen açlığımız için ayaklarıyla

pedal çeviren annem; gece gündüz pedal çevirdi. Gece ben bile uyanırdım annemin pedalını çevirdiği, açlığımız için gece gündüz çevirdiği bir Singer'in gecenin yumuşak etindeki kakre ısırtıyla
(Césaire, 2000: 20).

Aimé Césaire, Fransızca'yı gönüllü olarak değil, ana dili olarak öğrenmek zorunda bırakılmıştır. Sadece dilini değil, Fransız kültürünü, Fransız geleneğini hatta atalarının bile Fransız olduğu düşüncesini benimsemiştir çünkü Martinik, yüzyıllar boyunca Fransa'nın bir sömürgesi olarak kalmıştır. Paris'te bulunduğu sıralarda Senegalli Léopold Sédar Senghor ve Guyanalı şair ve politikacı Léon Damas ile tanışır. Léopold Sédar Senghor, Césaire ile birlikte "Négritude"- "Zencilik" kavramını oluşturmuştur. "Négritude", siyahların asimilasyon politikasına ve sömürgecilik sistemine karşı çıkan bir düşüncedir; aynı zamanda uzun yıllar boyunca önemsiz olarak kabul edilen Afrika kültürünü de tanıtmak, geliştirmek ve önemli kılmak amacını taşımaktadır (Césaire, 2005: 37-38).

1939 yılında yazdığı *Cahier d'un retour au pays natal- Anavatana bir Dönüş Defteri* adlı eserinde "Négritude" düşüncesini ele almıştır: Siyahların maruz kaldıkları açlık, yoksulluk, kültürel baskı bu eserde konu edilir. Kendi kişisel hayatı ve Martinik adasında yaşayan tüm insanların hayatının sömürülmesini eleştiren bu eser, Césaire'in yazılı başkaldırısıdır. Tıpkı Ulusoy gibi, o da hem ülkesi hakkında endişelenir, bir "ifade" sorunu, bir "özgürlük" sorunu vardır ve yazıları halkını aydınlatmasına yardımcı olacaktır (Césaire, 2000: 20).

Aimé Césaire, sömürgeciliğe karşı yazdığı yazılarında düşüncelerini şiirle ya da tiyatroyla ifade etmenin yolunu aradığında, siyahların politik mücadelesine bir anlam verebilmek için şiiri tiyatro ile harmanlamaya karar vermiştir. Tıpkı Ulusoy gibi, o da tiyatronun güçlü bir tür olduğuna inanır. İkisinin de birleştiği nokta, tiyatronun politik bir araç olmasıdır. Bu yüzden de Türkiye'de ve Martinik'te yaşayan halkların sıkıntısını dile getirmişler, kader onları bir araya getirmiş ve Türkiye Martinik ve Fransa'yı birleştiren ortak tiyatro çalışması yapmışlardır.

Ritim, müzik, imge hepsi şiirin içinde bir bütündür Césaire'in şiirinde, tıpkı Mehmet Ulusoy'un sahnesi gibi. Yazarın haykırışı ve yönetmen arasındaki bütünlük de bundan ileri gelir. Çünkü ikisinin de aradığı, tek tür değil, türlerin, ünitelerin birleşmesidir. Politik söylevin ve şiirsel söylevin bir araya gelmesi de Césaire'in tiyatrosunu yansıtır.

1970li yılların hemen başında Aimé Césaire, Martinik'in başkenti Fort-de-France'ta bir festival düzenlemeye karar verir. Bu dönemde kendisi Fort-de-France'ın belediye başkanıdır. Mehmet Ulusoy da burada "Özgürlük Tiyatrosu" topluluğuyla birlikte 9 oyun sahneler: Bunlar, Kafkas Tebeşir Dairesi, Macbeth, Gelecektekten Destanlar, Yaşlı Adam ve Deniz, Sevdalı Bulut, Kongo'da Bir Mevsim, Cambaz Ekvator, Simyacı ve Çılgınlık'tır.

Mehmet Ulusoy'un Afrikalı, Amerikalı, Fransız ya da Antilli olmadan Martinik'e Aimé Césaire tarafından davet edilmesinin sebebi ise Martinik ile başka ülkeler arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmektir. "Gelecektekten Destanlar" adlı tiyatro oyunu sayesinde Aimé Césaire, Türk kültürünü de tanır. Tekerlemeler, türküler, şarkılar hepsi Césaire için yeni bir kültüre giriştir.

Mehmet Ulusoy'un Martinik kültürü ile ilgilenmesi ise 1968 yılında tanıştığı Afrika kökenli, Etiyopyalı bir Türk olan Kuzgun Acar sayesinde. Kuzgun Acar o dönemde ünlü bir heykeltıraştır. Parantez içinde belirtmek gerekir ki devlet Acar'ın eserlerini rafa kaldırmış ya da satmıştır. Ulusoy'a sömürgeciliğin ne olduğunu, Afrika'yı, Karayip ülkelerinin yaşadıklarını anlatan odur. Kuzgun Acar "Kafkas Tebeşir Dairesi" oyununun maskelerini yapan kişidir. Bu maskeler ileride birçok oyuna daha tanıklık edecektir.

Daha sonra, Fransa'da tanışacağı Akonio Dolo adlı Afrikalı oyuncu da Ulusoy'a esin kaynağı olmuştur.

1988-1989 yılları arasında Mehmet Ulusoy, Aimé Césaire'in "Une Saison au Congo" (Kongo'da Bir Mevsim) oyununu da Fort-de-France'ta sahneye koyar. Bu oyun, Kongo'nun bağımsızlık mücadelesinde yaşadığı sorunları, halkın cehaletini, yöneticilerin ve çıkarıcıların nasıl sömürgecilerle işbirliği yaptıklarını gösterir. Halkı tarafından başbakan seçilen ve aydın bir kişi olan Lumumba'nın askeri bir darbeye nasıl ölüme götürüldüğü bu oyunda açıkça görülür. "1988'de *Une Saison au Congo* (Kongo'da bir Mevsim) çalışmaya başlar. Césaire bu oyunu 1965'te Afrikalı önder Lumumba'nın 1961'de katledilişi üzerine kaleme almıştır. Ulusoy oyunu herhangi bir Afrika köyünde köylülerin söz konusu ihanet olayının yıldönümünü anmak üzere toplanmaları ve "oyun içinde oyun" oynamaları biçiminde ele alır." (Candan, 2010: 152-153) Mehmet Ulusoy bu oyunu sahneye koyduğunda 12 Mart 1971 muhtırasıyla birlikte Türkiye'yi terk etmiştir, bunun yanı sıra, 12 Eylül 1980 askeri darbesi de tüm ülkeyi kasıp kavurmuş, binlerce insan yok edilmiştir. Türkiye'nin askeri rejimlerle birlikte sürekli geriye gitmesi de Mehmet Ulusoy'un bu oyunu sahneye koymak istemesi doğru orantılıdır, çünkü o, Césaire'in diliyle kendi ülkesindeki durumu da eleştirmek ister.

1995 yılının Temmuz ayında, Martinik'in başkenti Fort-de-France'ta Aimé Césaire Mehmet Ulusoy ile tekrar buluşur. *Anavatana Bir Dönüş Defteri* şiirinden ve *Sömürgecilik Üzerine Söylev* adlı denemesini uyarlayarak *Cambaz Ekvator* (*Equateur Funambule*) adlı bir oyun yaratır Mehmet Ulusoy. Bu iki metin, sömürgecilere, sömürgecilik sistemine karşı çıkan bir metindir. Batı medeniyeti olarak kabul edilen düşünceyi kırar, siyahların yaşadıkları sıkıntıları ele alır. Sömürgeciliğin ne olduğunu sorgulayan bu söylev, bir tartışma halinde bu soruyu devam ettirir. Bu eser, sadece politik bir söylev değil, aynı zamanda şiirsel bir söylevdir, çünkü Césaire, tiyatro yazarı olmasının yanı sıra sürrealist bir şair kimliğini de barındırır.

Mehmet Ulusoy'un bir araya getirip oyunlaştırdığı bu iki metin kuşkusuz diğer eserlerinde olduğu gibi burada da şiirsel bir söylem, plastik sanatlar, imge ve söylev olarak politik bir duruşu olan söylevdir. Bu, Césaire'in de arzuladığı bir tiyatrodur: Politik duruşu olduğu kadar şiirsel bir anlatımı da içinde barındırmasıdır. Bu oyun, sömürgecilerin yani Batı'nın nasıl vahşileştiğini, aynı zamanda kökleşmiş bir kültürü yansıtır. Bu kültür Afrika'dadır ve *Cambaz Ekvator* bu kültürü yok etmek isteyen Batı'ya karşı bir duruş sergiler. Mizah, ironi, grotesk, lirik, tartışmacı bir oyundur. İşçi sınıfına seslenir. Batı'nın "biz size uygarlık getirdik" düşüncesi eleştirilir. Batıda oluşan siyah insan önyargısını kırmak için daha önceden sözünü ettiğimiz Négritude düşüncesi bu oyunda ortaya çıkar.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmamızın sonucunda, Aimé Césaire ve Mehmet Ulusoy'un ortak paydası tiyatro sanatı üzerine kurulu olduğu açık bir şekilde görülmüştür. Mehmet Ulusoy'un, Aimé Césaire'in ülkesi olan Martinik'e giderek hem kendi ülkesinden oyunlar oynaması hem de Aimé Césaire'in yazdığı *Une Saison au Congo* ve deneme olarak yazdığı *Discours sur le Colonialisme-Sömürgecilik Üzerine Söylev* adlı eserlerini sahneye taşıması Ulusoy'un sahneyi politik bir alan olarak görmesiyle doğru orantılıdır, çünkü tıpkı Césaire gibi, Ulusoy da tiyatronun kitlelere ulaşabilme gücüne inanmıştır. Bu nedenle, türlerin birleşimi doğrultusunda tiyatronun içine, şiir, masal, hikâye, deneme türlerini de dâhil etmişlerdir. Aimé Césaire'in de sadece tiyatro yazarı değil, sürrealist şair olması da Mehmet Ulusoy gibi çok yönlü, çok kültürlü olduğunu vurgular. Her iki yazarın da çokkültürlülüğü ve aynı dilden konuşmaları onları ortak politik tiyatro düşüncesinde birleştirmiştir. Césaire ve Ulusoy'un birlikte tiyatro yapması sadece Türkiye Martinik

arasındaki ikili kültürel ilişkiyi güçlendirmemiş, aynı zamanda Fransa-Türkiye-Martinik arasındaki üçlü kültürel ilişkiyi sağlamlaştırmıştır.

Nihayetinde, farklı ülke ve kültürlerden gelmelerine rağmen Césaire ve Ulusoy tiyatro anlayışlarını ortak bir noktada buluşturmuş, her ikisi de kendi kültür ve geleneklerini sahneye yansıtırken, modern sahneleme tekniklerinden de yararlanmışlardır. Böylece, çok kültürlü tiyatronun oluşmasına katkıda buldukları bu çalışmada görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Anamur, Hasan. (2007). *Seyir Defteri*. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Boal, Augusto.(2008).*Ezilenlerin Tiyatrosu*.(çev.Necdet Hasgül). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Candan, A. (2010). Mehmet Ulusoy tiyatrosunun geneline bakış. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi. Cilt (29)* 145-158.
- Césaire, Aimé. (2000). *Boynu Vurulmuş Güneş Seçilmiş Şiirler*. (çev. Metin Cengiz, Eray Canberk). İstanbul: Nazım Hikmet Kültür Sanat Vakfı.
- Césaire, Aimé. (2005). *Sömürgecilik Üzerine Söylev*. (çev. Güneş Ayas). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Picon-Vallin Béatrice, Soudée Richard. (2010). *Mehmet Ulusoy Un Théâtre Interculturel*. Lausanne: Editions l'Age de l'Homme.
- Şener, Sevda. (1999). *Cumhuriyetin 75. yılında Türk Tiyatrosu*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Yassitepe, E. (2014). *Aimé Césaire'in tiyatrosu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.